

De duurzaamheid van de AVA

1. Inleiding

De organisatoren van dit congres hebben mij gevraagd om een voordracht te houden over de duurzaamheid van de AVA (**SHEET 2**). Het mooie van een zo vage titel is dat je er alle kanten mee op kunt. Je kunt het hebben over hoe duurzaam of hoe groen een AVA is en of een digitale variant niet veel milieuvriendelijker is. Je kunt ook delibereren over een betere verankering van het onderwerp 'duurzaamheid' tijdens de AVA van de Nederlandse beursvennootschappen. En je kunt duurzaamheid definiëren als 'bestendigheid' en je afvragen of de huidige gang van zaken bij de AVA's toekomstbestendig is. In andere woorden: of de gemiddelde AVA zoals die pre-corona werd gehouden er over pak 'm beet 20 jaar nog steeds zo uit ziet. In overleg met de dagvoorzitter ga ik tijdens deze speech in op de eerste twee onderwerpen. In mijn bijdrage voor de congresbundel ga ik ook in op het derde onderwerp en mogelijk kunnen we hier tijdens de vragen- en discussiesessie ook bij stilstaan.

2. Hoe duurzaam is de AVA zelf?

Maar ik begin met de duurzaamheid van de klassieke algemene vergadering. Dat wil zeggen: de vergadering die in fysieke vorm plaatsvindt. De CO₂-voetafdruk is eigenlijk vrij hoog. 63% van de in totaal 152 commissarissen van de Nederlandse AEX-ondernemingen komt uit het buitenland. Bijna 90% daarvan moet worden ingevlogen vanwege de grote afstand tot hun thuisland. Aandeelhouders komen van heinde en verre om de AVA bij te wonen; zij komen lang niet allemaal met de trein. Hotelzalen en congrescentra worden afgehuurd die gekoeld of juist verwarmd moeten worden. En ook de gebruikelijke bitterballen en andere versnaperingen die na afloop worden geserveerd hebben de nodige CO₂-impact. In dat opzicht is een volledig virtuele aandeelhoudersvergadering veel duurzamer. De Duitse Commerzbank heeft berekend dat haar 2019-AVA die in fysieke vorm werd gehouden, leidde tot een totale broeikasgasafdruk van 152 ton. De volledig virtuele AVA die in 2021 werd gehouden, was daarentegen goed voor een totale uitstoot van

8 ton aan broeikasgassen.¹ De voetafdruk van de virtuele AVA is dus 95% lager dan die van een fysieke AVA. Nou is het wel zo dat de AVA's van Duitse ondernemingen in de regel veel langer duren dan de gemiddelde Nederlandse AVA. Dat er bij de Duitse AVA's veel meer aandeelhouders fysiek aanwezig zijn die gemiddeld ook langer moeten reizen. En dat er ook grotere vergaderzalen moeten worden afgehuurd. De CO2-voetafdruk van de gemiddelde Nederlandse fysieke AVA zal derhalve lager liggen dan die van Commerzbank. Maar het is onbetwistbaar dat de CO2-voetafdruk van de virtuele Nederlandse AVA ook substantieel lager ligt dan van een fysieke AVA. Als aandeelhouders duurzaamheid zo hoog in het vaandel hebben, zouden zij dan ook niet moeten pleiten voor de mogelijkheid om aandeelhoudersvergaderingen in digitale vorm te laten plaatsvinden, ook in een 'postcoronatie'?

Dat is wel een wat snelle stap. Net als dat een volledig fysieke AVA negatieve externe effecten heeft, heeft een volledig virtuele AVA dat ook. De ervaringen met twee seizoenen (vrijwel) volledig virtuele AVA's hebben laten zien dat van echte beraadslagingen tussen bestuurders, commissarissen en aandeelhouders nauwelijks sprake was. De Expertgroep modernisering NV-recht merkte in zijn advies van vorig jaar op dat de organisatie van een volledig digitale vergadering nog wat hick-ups kent. In de praktijk blijkt de techniek nog niet zo onfeilbaar als gehoopt of verwacht. De Expertgroep is van mening dat de digitale vergadering als het ware de fysieke vergadering moet spiegelen. Dit betekent dat (digitaal) aanwezig zijn (met beeld en geluid), live het woord voeren en live stemmen minimumvereisten zijn voor een digitale vergadering. Het vorige virtuele AVA-seizoen (2021) heeft laten zien dat aan deze minimumvereisten nog niet is voldaan. Met name de verantwoordings- en beraadslagingsfuncties van de AVA komen in de digitale variant niet tot moeizaam uit de verf. De meeste ondernemingen die een virtuele AVA hielden, lieten het niet toe dat hun aandeelhouders live mondelinge vragen konden stellen. Derhalve zijn de negatieve externaliteiten van het volledig digitaal vergaderen momenteel nog groot en in mijn ogen groter dan de voordelen in termen van een lagere voetafdruk en efficiënt vergaderen.

¹

https://www.commerzbank.de/en/nachhaltigkeit/gesellschaft/klimaneutralitaet/hauptversammlung_3/klimaneutralitaet_hauptversammlung.html

Dat neemt niet weg dat al stappen kunnen worden gezet om de CO₂-uitstoot van de fysieke AVA te reduceren. Dat kan bijvoorbeeld door niet meer alle commissarissen voor een AVA te laten invliegen, maar door deze digitaal aan de AVA te laten meedoen. En ook aandeelhouders zouden de mogelijkheid moeten hebben om digitaal aan de AVA mee te doen. De hybride variant zou daarom, mede vanuit duurzaamheidsperspectief, een goede stap voorwaarts zijn. Verder zou het niet misstaan om de AVA CO₂-neutraal te laten plaatsvinden, via een natuurlijke offset, door bijvoorbeeld nieuwe bomen aan te planten. Verschillende Duitse en Spaanse ondernemingen, zoals Volkswagen, Commerzbank en Repsol, doen dit al. Ook Nederlandse ondernemingen zouden hier werk van kunnen maken. En hiermee kunnen 'pronken' zoals Commerzbank op haar website doet (certificaat: **SHEET 3**).

De coronapandemie heeft laten zien dat de mogelijkheid om een volledig digitale AVA te houden wel structureel in boek 2 BW moet worden opgenomen.

Beursvennootschappen zouden in uitzonderlijke omstandigheden op deze variant moeten kunnen terugvallen. Dus bijvoorbeeld ten tijde van een pandemie, natuurramp, oorlog, terrorismedreiging of andere calamiteit. Of een volledig digitale AVA ook in normale omstandigheden zou moeten kunnen worden gehouden, zou ik willen laten afhangen van de wensen daaromtrent van bestuurders, commissarissen en aandeelhouders. Ik heb voor ogen dat hierover door deze partijen een discussie wordt gevoerd. De uitkomst hiervan zou kunnen worden opgenomen in een reglement dat wordt besproken met en vastgesteld door de algemene vergadering. Wat mij betreft zou de beursvennootschap ook de wettelijke mogelijkheid moeten worden geboden om een in tijd gespreide AVA te organiseren, zoals door Bas de Jong vorig jaar goed is beschreven in Ondernemingsrecht.² Ook de gebruikmaking van deze variant zou wat mij betreft helemaal afhankelijk zijn van de wensen van bestuurders, commissarissen en aandeelhouders. Deze variant zou ten minste een statutaire grondslag behoeven, zodat allereerst bestuurders en commissarissen deze variant moeten zien zitten. Zij zijn immers degene die in de praktijk alleen een voorstel tot wijziging van de statuten kunnen doen.

² B.J. de Jong, 'Modernisering van de algemene vergadering: volledig virtueel en in de tijd gespreid vergaderen', *Ondernemingsrecht* 2021/81.

3. Verankering van het onderwerp duurzaamheid binnen de AVA

Dan de inhoud van de algemene vergadering zelf. Wat momenteel opvalt is dat het onderwerp duurzaamheid er wat karig vanaf komt. Het onderwerp wordt veelal gepresenteerd en besproken onder het agendapunt 'bespreking jaarverslag'. Zijdelijks komt het nog terug bij de bespreking en de stemming over het bezoldigingsbeleid en het bezoldigingsverslag, bijvoorbeeld als duurzaamheidsmaatstaven in het bezoldigingsbeleid zijn opgenomen. Bij mijn weten is ING Groep de enige Nederlandse beursvennootschap die het onderwerp 'duurzaamheid' elk jaar standaard als bespreekpunt op de agenda van de jaarvergadering zet.³ (**SHEET 4**).

De agenda van de standaard-jaarvergadering wordt nu gedomineerd door financieel getinte onderwerpen zoals de vaststelling van de jaarrekening, de bespreking van het reserverings- en dividendbeleid, de vaststelling van het dividend en van de winstbestemming, de machtiging om eigen aandelen in te kopen en de machtiging om nieuwe aandelen uit te geven. Logisch vanuit de klassieke gedachte dat aandeelhouders risicodragend kapitaal inbrengen, dat zij (daarom) vooral geïnteresseerd zijn in het financieel rendement op dat kapitaal en dat het bestuur verantwoording aflegt over wat in het boekjaar is gedaan met dat kapitaal. Maar dit is onderhand wel een wat achterhaalde opvatting geworden.

De standaardagenda voor de jaarvergadering miskent namelijk de ontwikkeling die institutionele beleggers de laatste jaren hebben doorgemaakt. Ondernemingen worden niet alleen meer geacht een financieel rendement te genereren tegen een verantwoord risico, maar moeten ten minste voldoen aan de gestelde minimumeisen op het gebied van milieu, sociaal beleid en governance - ESG. Een steeds groter deel van de totale beleggingsportefeuille wordt bestemd voor die ondernemingen die een reële bijdrage leveren aan de realisatie van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties, de SDG's. En institutionele beleggers committeren zichzelf ook aan bepaalde klimaatdoelstellingen, zoals bijvoorbeeld opgenomen in het Nederlandse Klimaatakkoord en in het Klimaatakkoord van Parijs. Institutionele beleggers worden op grond van de Wft bovendien geacht toezicht te houden op niet-financiële prestaties en op de maatschappelijke en ecologische effecten van de

³ ABN AMRO Bank heeft het onderwerp 'duurzaamheid' op de agenda van de 2022-jaarvergadering als discussiepunt geplaatst.

vennootschappen waarin wordt belegd.⁴ Beleggers moeten dus al ver voorbij de financiële onderwerpen kijken. Maar dit is niet te zien op de standaardagenda van de AVA van Nederlandse beursvennootschappen.

Dit beeld is al anders in andere landen (**SHEET 5**). Zo moeten Spaanse beursvennootschappen sinds 2019 jaarlijks hun rapporten met niet-financiële informatie ter bindende stemming aan de algemene vergadering voorleggen. Zie hier het voorbeeld van AENA, de beheerder van Spaanse vliegvelden. Zie agendapunten 4 en 12: aandeelhouders kunnen een bindende stem uitbrengen over het NFI-verslag (op grond van de wet) en een adviserende stem over het klimaat-actieplan (eigen initiatief).

Aandeelhouders in Angelsaksische landen kunnen vrij gemakkelijk ESG-gerelateerde resoluties in stemming brengen en doen dat ook in toenemende mate, vooral op het gebied van klimaat (**SHEET 6**). Ondernemingen, zoals Shell en Unilever, leggen uit eigener beweging hun energietransitieplannen ter adviserende stemming aan de AVA voor. Dit alles gebeurt niet bij Nederlandse beursvennootschappen. Hooguit worden op voorstel van aandeelhouders klimaatresoluties als discussiepunten geagendeerd, zoals vorig jaar gebeurde bij het chemiebedrijf LyondellBasell. Dit begint te wringen, mede omdat een toenemend aantal vennootschappen voor een statutaire zetel in Nederland heeft gekozen en direct of indirect een relatief grote CO2-footprint heeft. Ik noemde LyondellBasell al, maar ik kan ook de autofabrikanten Stellantis, Iveco Group en Ferrari noemen. Evenals de vliegtuigbouwer Airbus, vlieglease­maatschappij Aercap Holdings, cementbedrijf Cementir Holding en ook OCI, de wereldwijde producent van meststoffen en chemicaliën. Steeds meer aandeelhouders en hun adviesbureaus hebben moeite met de onmogelijkheid om via de AVA invloed uit te oefenen op het duurzaamheidsbeleid van Nederlandse beursvennootschappen, zoals hier de opmerkingen van de internationale milieuorganisatie Client Earth in een vorig jaar verschenen vergelijkend landenonderzoek (**SHEET 7**).

Ik pleit ervoor dat Nederlandse beursvennootschappen hun duurzaamheidsrapportage moeten laten vaststellen door de AVA en dat

⁴ Art. 5:87c Wft.

aandeelhouders de mogelijkheid krijgen om duurzaamheidsonderwerpen ten minste voor een adviserende stemming aan de AVA voor te leggen. Ik ga hier nader op in.

3.1 Stemming over de duurzaamheidsrapportage

Ten eerste de duurzaamheidsrapportage. De Europese Commissie heeft vorig jaar het richtlijnvoorstel betreffende duurzaamheidsrapportage door ondernemingen gepubliceerd; ook wel het CSRD-voorstel genoemd. Eén van de onderdelen van dit voorstel is de vaststelling van uniforme Europese verslaggevingsstandaarden voor het rapporteren over het hele scala aan duurzaamheidsonderwerpen. Dit moet de gerapporteerde duurzaamheidsinformatie van Europese beursvennootschappen consistent, betrouwbaar en vergelijkbaar maken. De informatie zal hiertoe ook worden gecontroleerd door een accountant.⁵ In eerste instantie zal die accountant een beperkte mate van zekerheid moeten afgeven bij de gerapporteerde duurzaamheidsinformatie, maar dit wordt op middellange termijn vervangen door een redelijke mate van zekerheid. Dit is ook het ‘zekerheidsniveau’ dat een accountant afgeeft bij de financiële informatie in de jaarrekening. De Europese wetgever laat hiermee zien dat de niet-financiële informatie even belangrijk zal zijn als de financiële informatie.⁶

Om de verantwoording over de niet-financiële prestaties aan de AVA kracht bij te zetten, zou het mijns inziens in de rede liggen om de duurzaamheidsrapportage ter vaststelling aan de algemene vergadering voor te leggen, net als nu met de jaarrekening gebeurt. Via de jaarrekening legt het bestuur verantwoording af over de financiële uitkomsten van het door het bestuur gevoerde beleid. De jaarrekening moet worden opgesteld aan de hand van het uniforme IFRS-verslaggevingsraamwerk. Via de duurzaamheidsrapportage legt het bestuur op basis van een Europees duurzaamheidsverslaggevingsraamwerk verantwoording af over de duurzaamheidsuitkomsten van het door het bestuur gevoerde beleid. Het gaat daarbij ook om de maatschappelijke en ecologische effecten van het verdienmodel, zeg maar: de effecten van de onderneming op *people* en *planet*. Matthijs de Jongh

⁵ Of door een onafhankelijke verlener van assurancediensten.

⁶ Europees Commissaris McGuinness stelde tijdens een conferentie van de UN PRI op 18 oktober 2021: “The goal is for sustainability reporting to be on equal footing with financial reporting”. In EP-commissie Juridische Zaken op 10 februari 2022: “I want sustainability information to be on the same footing as financial information – so it’s important that we get the CSRD right”.

heeft vorig jaar in Ondernemingsrecht geschreven dat het bestuur en de RvC een bijzondere verantwoording hebben ten aanzien van de negatieve externe effecten van de bedrijfsactiviteiten.⁷ Dat rechtvaardigt naar zijn oordeel ook om de duurzaamheidsrapportage jaarlijks aan een oordeel van de AVA te onderwerpen. Ik ben het helemaal met hem eens. De Jongh stelt echter een niet-bindende of adviserende stemming over de duurzaamheidsrapportage door de AVA voor. Ik vind dat in dit geval een te zwakke bevoegdheid.

Zoals al eerder aangegeven, is niet-financiële informatie voor aandeelhouders even belangrijk geworden als financiële informatie. Het zou in mijn ogen onlogisch zijn om wél de financiële verantwoording – via een oordeel over de jaarrekening – aan een bindende AVA-stem te onderwerpen en de niet-financiële verantwoording niet. Dan laad je als wetgever de verdenking op je dat je de financiële informatie toch belangrijker vindt dan de niet-financiële informatie. Bovendien dient, zoals gezegd, een accountant straks een oordeel te vellen over de vraag of de duurzaamheidsrapportage is opgesteld conform de eisen die daaraan krachtens de CSRD zijn gesteld. Net als bij de financiële verslaggeving, kan die accountant zijn oordeel over de duurzaamheidsrapportage onthouden, een verklaring met beperking afgeven of een afkeurende verklaring. Zeker in deze gevallen zou de AVA het laatste woord over de duurzaamheidsrapportage moeten hebben, omdat anders onduidelijk blijft wat precies de status is van die rapportage. Ik zou het ook wat bezwaarlijk vinden als na de implementatie van de CSRD in de Nederlandse wetgeving wél de AFM of de OK de vennootschap een bevel kan geven tot aanpassing van de duurzaamheidsrapportage⁸, terwijl de AVA zich niet formeel heeft kunnen uitspreken over de duurzaamheidsrapportage. Dat past mijns inziens ook niet bij de systematiek van het Nederlandse corporate governance systeem waarin de driehoek – bestuur – RvC en AVA – centraal staat bij het afleggen van verantwoording. Bovendien past het ook niet bij de wijze waarop wij het huidige toezicht op en de handhaving van de financiële verslaggeving hebben ingericht. Het toezicht vangt pas aan nadat de AVA

⁷ J.M. de Jongh, 'Say on climate; Over negatieve externe effecten en verdeling van bevoegdheden', *Ondernemingsrecht* 2021/110 (aflevering 2021-15). Anders: M. van Olffen & E.J. Breukink, 'Say on what's next?', *Ondernemingsrecht* 2022/17. Deze auteurs betogen dat er thans nog een "brij van richtlijnen, standaarden en aanbevelingen" ten aanzien van duurzaamheidsverslaggeving bestaat. Die "brij" wordt echter opgeheven met de invoering van Europese verslaggevingstandaarden voor duurzaamheidsinformatie.

⁸ Het voorgestelde nieuwe art. 51 van de Europese jaarrekeningrichtlijn. De Europese Raad wil dit artikel echter schrappen; het Europees Parlement echter niet.

zich heeft gebogen over de financiële verslaggeving door middel van de vaststelling of niet-vaststelling van de jaarrekening.

Een gerechtvaardigde vraag is wat de gevolgen zijn van niet-vaststelling van de duurzaamheidsrapportage door de AVA. Niet-vaststelling van de duurzaamheidsrapportage zou wat mij betreft hetzelfde gevolg moeten hebben als de niet-vaststelling van de jaarrekening, namelijk dat de rapportage niet als vennootschappelijk stuk kan worden gekwalificeerd. Het bestuur zal dan moeten onderzoeken waarom de aandeelhouders niet zijn overgegaan tot de vaststelling van de duurzaamheidsrapportage. Een reden kan zijn dat de aandeelhouders in meerderheid vinden dat de transparantie op sommige onderdelen zou moeten worden uitgebreid. Van groot belang zullen mijns inziens hierbij de opmerkingen en aanbevelingen van de accountant in zijn verklaring zijn. Niet uit te sluiten valt dat bepaalde aandeelhouders inhoudelijke bezwaren hebben tegen het duurzaamheidsbeleid of onderdelen daarvan. Maar net als bij de niet-vaststelling van de jaarrekening is het bestuur niet verplicht om de opmerkingen en wensen van de algemene vergadering hieromtrent over te nemen. Het bestuur moet altijd zelfstandig beslissen of het een aanpassing van het duurzaamheidsbeleid in het belang van de vennootschap en haar stakeholders acht.

3.2 Duurzaamheidsonderwerpen als niet-bindend stempunt

Dan het tweede punt. Zou een aandeelhouder die gebruik maakt van het agenderingsrecht de algemene vergadering om een oordeel mogen vragen over zijn voorstel om het duurzaamheidsbeleid of een onderdeel daarvan (bijvoorbeeld het klimaatbeleid) te wijzigen? Zoals De Jongh in zijn eerder aangehaalde artikel al aanstipt, zijn het bestuur en de RvC verplicht een eventueel aandeelhoudersverzoek tot aanpassing van het duurzaamheidsbeleid of een onderdeel daarvan in elk geval als bespreekpunt op de agenda van de AVA te plaatsen. Dit volgt rechtstreeks uit het Fugro/Boskalis-arrest. Volgens De Jongh "lijkt" uit het hiervoor genoemde arrest te volgen dat het bestuur en de RvC niet verplicht zijn om het duurzaamheidsonderwerp als stempunt of als niet-bindend stempunt te agenderen. Ik ben het met hem eens dat een aandeelhoudersverzoek om een dergelijk onderwerp als *bindend stempunt* op de AVA-agenda op te nemen kansloos is als het bestuur hiermee niet instemt.

Sinds 1 mei 2021 staat het ook klip en klaar in de wet: het bestuur van een Nederlandse beursvennootschap is belast met het bepalen van het beleid en de strategie van de vennootschap. De aandeelhouder moet niet op de stoel van het bestuur gaan zitten.

Een verzoek tot *adviserende* of *niet-bindende stemming* is, volgens mij, kansrijker.⁹ Met het woordje “lijkt”, zet ook De Jongh de deur hier op een kiertje. Ik denk dat die opening groter is dan een kiertje. Ten eerste omdat het Fugro/Boskalis-arrest – en ook eerdere arresten over aandeelhoudersverzoeken – over een geheel ander onderwerp ging dan het duurzaamheidsbeleid. Het ging in het verleden vooral om verzoeken die zouden moeten leiden tot, kort gezegd, de creatie van meer aandeelhouderswaarde, hetgeen niet altijd in het belang hoeft te zijn van andere stakeholders van de vennootschap. Ten tweede: in de Fugro/Boskalis-zaak wordt de Cancun-zaak aangehaald. Daarin staat onder meer dat bestuurders bij de vervulling van hun taak, mede op grond van het bepaalde in art. 2:8 BW, zorgvuldigheid dienen te betrachten met betrekking tot de belangen van al degenen die bij de vennootschap en haar onderneming zijn betrokken. “Deze zorgvuldigheidsverplichting kan – en zal normaliter – meebrengen dat bestuurders bij het dienen van het vennootschapsbelang ervoor zorgen dat daardoor de belangen van al degenen die bij de vennootschap of haar onderneming zijn betrokken niet onnodig of onevenredig worden geschaad”.¹⁰ Deze verplichting wordt mijns inziens nog eens versterkt door ontwerp artikelen 25 en 26 van het in februari gepubliceerde richtlijnvoorstel betreffende passende zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid (ook wel het CSDD-richtlijnvoorstel genoemd; **SHEET 8**). In ontwerp artikel 25 staat dat bestuurders (en ook commissarissen) bij het vervullen van hun plicht om te handelen in het belang van de vennootschap rekening moeten houden met de korte, middellange en langetermijngevolgen van hun beslissingen op duurzaamheidskwesties, waaronder mensenrechten, klimaatverandering en het milieu. In ontwerp artikel 26 staat dat dat bestuurders (en ook commissarissen) verantwoordelijk zijn voor de invoering van en toezicht houden op de maatregelen inzake passende zorgvuldigheid en deze in de bedrijfsstrategie opnemen. Daarbij moet terdege rekening worden gehouden met de relevante inbreng van

⁹ Anders: M. van Olffen & E.J. Breukink, ‘Say on what’s next?’, *Ondernemingsrecht* 2022/17.

¹⁰ HR 4 april 2014, NJ 2014/286 (*Cancun*).

belanghebbenden. Daartoe behoren ook aandeelhouders. Dit dient handen en voeten te worden gegeven. Bijvoorbeeld via een concreet aandeelhoudersverzoek.

Als een aandeelhouder een voorstel tot wijziging van het duurzaamheidsbeleid of een onderdeel daarvan aanhangig maakt omdat het bestuur te weinig doet aan bijvoorbeeld het tegengaan van de negatieve ecologische en sociale effecten van de bedrijfsactiviteiten en dit een bedreiging vormt voor de lokale samenleving of voor de toekomstige generaties, dan lijkt het me, mede in het licht van art. 2:8 BW, de codebepalingen over langetermijnwaardcreatie en het hiervoor genoemde richtlijnvoorstel redelijk dat een dergelijk voorstel als niet-bindend stempunt wordt geagendeerd als de desbetreffende aandeelhouder hierom verzoekt. Als er sprake is van een ernstige verwaarlozing van bepaalde belanghebbenden bij een grote onderneming (bijvoorbeeld toekomstige generaties) en die grote onderneming weigert het desbetreffende beleidsonderdeel aan te scherpen dan lijkt het me juist de maatschappelijke taak van de aandeelhouder om al datgene te doen om het bestuur te bewegen herstelmaatregelen te treffen, waaronder het vragen van een niet-bindend oordeel van de AVA over een voorstel tot aanscherping van het duurzaamheidsbeleid of een onderdeel daarvan.¹¹

Ten derde. Ná het Fugro/Boskalis-arrest is voor institutionele beleggers een belangrijke nieuwe bepaling in de Wft is opgenomen, namelijk artikel 5:87c lid 2. Die wettelijke bepaling schrijft voor dat institutionele beleggers “toezien” op de vennootschappen waarin is belegd ten aanzien van onder meer de strategie, niet-financiële prestaties en maatschappelijke en ecologische effecten. In de Nederlandse versie van de richtlijn aandeelhoudersrechten staat zelfs “toezicht uitoefenen”. Het woord “toezicht” veronderstelt dat institutionele beleggers moeten kunnen ingrijpen ten aanzien van deze onderwerpen als een bestuur zich onvoldoende rekenschap geeft van de maatschappelijke en ecologische effecten van het beleid en de negatieve externaliteiten van het beleid en de strategie daardoor te hoog zijn. Op grond van art. 4 van de SFDR en de afgelopen woensdag gepubliceerde gedelegeerde verordening hieromtrent moeten grote institutionele beleggers bovendien in hun betrokkenheidsbeleid uiteenzetten hoe het due diligence beleid ten aanzien van de belangrijkste negatieve externaliteiten daarin is verankerd. En daar

¹¹ Dit ligt ook in het verlengde van de zaak Milieudefensie vs. Shell (Rb. Den Haag 26 mei 2021, *JOR* 2021/208).

komen de eerder aangehaalde ontwerpartikelen uit het CSDD-richtlijnvoorstel nog eens bij, die dus deels het Fugro/Boskalis-arrest achterhaald maken.

Al met al lijkt het me sowieso goed als er wat meer debat zou komen over de verhouding tussen het Fugro/Boskalis-arrest en aandeelhoudersverzoeken om tot een AVA-uitspraak te komen over de bestrijding van de negatieve externe effecten van de bedrijfsactiviteiten voor de samenleving. Dit is te meer relevant nu steeds meer beursvennootschappen Nederland weten te vinden vanwege het bestuursvriendelijke vestigingsklimaat.

4. Afsluiting

Dames en heren. Ik kom tot een afronding. Ik heb een aantal voorstellen gedaan om de AVA duurzamer te maken (**SHEET 8**).

Ten eerste: maak de hybride AVA de standaard-format van de jaarlijkse AVA en maak het fysieke deel CO2-neutraal.

Ten tweede: laat de AVA de op grond van de CSRD op te stellen duurzaamheidsrapportage formeel vaststellen.

Ten derde: beursvennootschappen mogen aandeelhoudersverzoeken tot het agenderen van een voorstel tot aanpassing van (een onderdeel van) het duurzaamheidsbeleid als adviserend stempunt niet weigeren als het voorstel tot doel heeft het inperken van de negatieve externe effecten van de bedrijfsactiviteiten op mens en milieu.

Ik dank u voor uw aandacht.